

Ukraine]. *Formuvannya rynkovoyi ekonomiky v Ukrayini. Zbirnyk naukovykh prats' LNU im. Ivana Franka. Vyp. 29. Ch. 2. S. 3-9. [in Ukr.]*

12. Fedosov, V. M. (2011). *Makrofinansove byudzhetuвання [Macroeconomics budgeting]. Kyiv: KNEU, 312 p. [in Ukr.]*

13. Chuhunov, I. Y., Ostrishchenko, Y. V. (2009). *Napryamy zastosuvannya prohramno-tsil'ovoho metodu planuvannya mistsevykh byudzhetiv [Areas of application of the program-target method of planning of local budgets]. Naukovi pratsi NDFI, 3(48). 3-11. [in Ukr.]*

14. Chuhunov, I. Y., Zapatrina, I. V. (2008). *Rozvytok prohramno-tsil'ovoho metodu planuvannya byudzhetu [Development of the program-target method of budget planning]. Finansy Ukrayiny, 5. 3-14. [in Ukr.]*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Самошкіна Ольга Анатоліївна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: iskra37@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1399-0299
Researcher ID: B-7408-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Самошкіна Ольга Анатольевна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник Научно-исследовательского финансового института Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: iskra37@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Samoshkina Olga, Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer, Scientific Research Financial Institute, Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: iskra37@ukr.net

Подано до редакції 22.07.2019

Прийнято до друку 20.08.2019

УДК 336.14(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-196-204>

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ*

Собчук С. І.

Актуальність теми дослідження. Пошук нових джерел економічного зростання на етапі посткризового розвитку національної економіки визначає необхідність розробки та впровадження ефективної бюджетної політики, оскільки дисфункції фінансової системи, що породжуються тенденціями фінансової глобалізації, негативно позначаються на економічному середовищі країни. Зміна типу економічного зростання конститує необхідність модифікації бюджетного регулювання в сторону його проактивних змін, що включають завдання забезпечення транспарентності, формування ефективних податкових стимулів та збільшення доступності фінансових ресурсів за допомогою удосконалення наявних методик та способів реалізації бюджетної політики та підвищення якості інституційного середовища.

Постановка проблеми. Бюджетне регулювання потребує врахування оптимального співвідношення між елементами бюджетної системи та характеристиками циклічного економічного розвитку. Зазначене свідчить про доцільність формування інституційного середовища бюджетної політики, яке повинно бути спрямоване на забезпечення сталого розвитку національної економіки, сприяння зростанню конкурентоспроможності економіки, забезпечення фінансової стабільності, ефективний захист внутрішнього ринку та підтримку експорту, модернізацію інфраструктури, забезпечення захисту навколишнього середовища, оптимізацію соціального захисту населення та підвищення його рівні та адресності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню інституційних засад формування бюджетної політики країни та удосконаленню системи бюджетного регулювання суспільного розвитку присвячено праці таких зарубіжних та вітчизняних науковців як А. Мазаракі [1], Л. Лисяк [2], Д. Норта [3], В. Макогон [4], М. Пасічного [5], І. Чуунова [6], Ш. Бланкарта, А. Сміта, Дж. М. Кейнса, А. Гриценка, І. Запатріної, І. Лук'яненко, І. Лютого, В. Федосова, С. Юрія та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Інституційна трансформація бюджетної політики є дієвим інструментом підвищення рівня взаємодії між усіма учасниками бюджетних відносин.

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

Необхідним є посилення їх координації щодо досягнення цілей суспільного розвитку в процесі виконання функцій та завдань, відповідно до стратегічних цілей вітчизняної економіки.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є характеристика інституційного середовища бюджетної політики держави. Метою дослідження є розкриття теоретико-методичних засад формування інституційного середовища бюджетного регулювання суспільного розвитку та виокремлення напрямів його удосконалення.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів і підходів наукового пізнання, серед яких варто відзначити: системний, структурний, узагальнення та наукового абстрагування.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Визначено особливості формування інституційного середовища бюджетного регулювання суспільного розвитку. Виокремлено напрями підвищення інституційної взаємодії складових бюджетної системи в умовах трансформації економіки. Охарактеризовано основні елементи бюджетної архітекτονіки направлені на досягнення збалансованого і стійкого соціально-економічного розвитку держави.

Галузь застосування результатів. Організація та проведення наукових досліджень щодо формування інституційних засад бюджетної політики країни.

Висновки відповідно до статті. З метою забезпечення стійкого економічного зростання, доцільним є визначення основних засад формування інституційного середовища бюджетного регулювання суспільного розвитку, що полягають у поєднанні складових адаптивної інституційної архітекτονіки бюджетної системи та інструментів фіскального регулювання, оптимізації структури бюджетних доходів і видатків, системи міжбюджетних відносин й середньострокового бюджетного планування та прогнозування на основі встановлення взаємозв'язку між тенденціями фінансової глобалізації та пріоритетами державної фінансової політики, що при врахуванні волатильності економіки та лагових ефектів сприятиме забезпеченню стійкого економічного зростання.

Ключові слова: бюджетне регулювання, дефіцит бюджету, доходи бюджету, видатки бюджету, інституційна архітектоніка.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Собчук С. И.

Актуальность темы исследования. Поиск новых источников экономического роста на этапе посткризисного развития национальной экономики определяет необходимость разработки и внедрения эффективной бюджетной политики, поскольку дисфункции финансовой системы, порождаемые тенденциями финансовой глобализации, негативно сказываются на экономической среде страны. Изменение типа экономического роста конституирует необходимость модификации бюджетного регулирования в сторону его проактивных изменений, включающих задачи обеспечения транспарентности, формирования эффективных налоговых стимулов и увеличения доступности финансовых ресурсов с помощью совершенствования имеющихся методик и способов реализации бюджетной политики и повышения качества институциональной среды.

Постановка проблемы. Бюджетное регулирование требует учета оптимального соотношения между элементами бюджетной системы и характеристиками циклического экономического развития. Указанное свидетельствует о целесообразности формирования институциональной среды бюджетной политики, которое должно быть направлено на обеспечение устойчивого развития национальной экономики, содействие росту конкурентоспособности экономики, обеспечения финансовой стабильности, эффективная защита внутреннего рынка и поддержку экспорта, модернизацию инфраструктуры, обеспечение защиты окружающей среды, оптимизацию социальной защиты населения и повышение его уровня и адресности.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучению институциональных основ формирования бюджетной политики страны и совершенствованию системы бюджетного регулирования общественного развития посвящены работы таких зарубежных и отечественных ученых как А. Мазараки [1], Л. Лысяк [2], Д. Норта [3], В. Макогон [4], М. Пасечного [5], И. Чугунова [6], Ш. Бланкарта, А. Смита, Дж. М. Кейнса, А. Гриценко, И. Запатриной, И. Лукьяненко, И. Лютого, В. Федосова, С. Юрия и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Институциональная трансформация бюджетной политики является действенным инструментом повышения уровня взаимодействия между всеми участниками бюджетных отношений. Необходимо усиление их координации по достижению целей общественного развития в процессе выполнения функций и задач, в соответствии со стратегическими целями отечественной экономики.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является характеристика институциональной среды бюджетной политики государства. Целью исследования является раскрытие теоретико-методических основ формирования институциональной среды бюджетного регулирования общественного развития и выделение направлений его совершенствования.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов и подходов научного познания, среди которых стоит отметить: системный, структурный, обобщения и научного абстрагирования.

Изложение основного материала (результаты работы). Определены особенности формирования институциональной среды бюджетного регулирования общественного развития. Выделены направления повышения институционального взаимодействия составляющих бюджетной системы в условиях трансформации экономики. Охарактеризованы основные элементы бюджетной архитектоники, направленные на достижение сбалансированного и устойчивого социально-экономического развития государства.

Область применения результатов. Организация и проведение научных исследований по формированию институциональных основ бюджетной политики страны.

Выводы в соответствии со статьёй. С целью обеспечения устойчивого экономического роста, целесообразным является определение основных принципов формирования институциональной среды бюджетного регулирования общественного развития, заключающиеся в сочетании составляющих адаптивной институциональной архитектоники бюджетной системы и инструментов фискального регулирования, оптимизации структуры бюджетных доходов и расходов, системы межбюджетных отношений и среднесрочного бюджетного планирования и прогнозирования на основе установления взаимосвязи между тенденциями финансовой глобализации и приоритетами государственной финансовой политики, при учёте волатильности экономики и лаговых эффектов будет способствовать обеспечению устойчивого экономического роста.

Ключевые слова: бюджетное регулирование, дефицит бюджета, доходы бюджета, расходы бюджета, институциональная архитектура.

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF BUDGETARY REGULATION OF SOCIAL DEVELOPMENT

Sobchuk S. I.

Relevance of the research topic. The search for new sources of economic growth at the stage of post-crisis development of the national economy determines the need for the development and implementation of an effective budget policy, since the financial system dysfunctions generated by the trends of financial globalization negatively affect the economic environment of the country. The change in the type of economic growth constitutes the necessity of modifying the budget regulation towards its proactive changes, which include transparency, effective tax incentives and increased availability of financial resources by improving existing methods and methods for implementing fiscal policy and improving the quality of the institutional environment.

Formulation of the problem. Budgetary regulation needs to take into account the optimal balance between elements of the budget system and characteristics of cyclic economic development. This indicates the appropriateness of forming an institutional environment of fiscal policy, which should be aimed at ensuring the sustainable development of the national economy, promoting economic competitiveness, ensuring financial stability, effective protection of the domestic market and export support, infrastructure modernization, ensuring environmental protection, optimizing social protection of the population. and increasing its level and targeting.

Analysis of recent research and publications. The work of foreign and domestic scholars such as A. Mazaraki [1], L. Lisyak [2], D. North [3], V. Makogon [4], M. Pasichnogo [5], I. Chugunova [6], S. Blankart, A. Smith, J. M. Keynes, A. Gritsenko, I. Zapatrina, I. Lukyanenko, I. Lyutoha, V. Fedosova, S. Yurii and others, are devoted to studying the institutional principles of fiscal policy making in the country and to improve the system of budgetary regulation of social development.

Selection of unexplored parts of the general problem. Institutional transformation of fiscal policy is an effective tool for increasing the level of interaction between all members of budget relations. It is necessary to strengthen their coordination in achieving the goals of social development in the process of performing functions and tasks, in accordance with the strategic goals of the domestic economy.

Setting the task, the purpose of the study. The objective of the study is to characterize the institutional environment of the state budget policy. The purpose of the study is to reveal the theoretical and methodological foundations for the formation of the institutional environment of budgetary regulation of social development and to identify the directions of its improvement.

Method or methodology for conducting research. The article uses a set of methods and approaches of scientific knowledge, among which it should be noted: systematic, structural, generalization and scientific abstraction.

Presentation of the main material (results of work). The peculiarities of formation of the institutional environment of budget regulation of social development are determined. The directions of increasing the institutional interaction of the components of the budget system in the conditions of the transformation of the economy are singled out. The main elements of the budget architectonics are described to achieve a balanced and sustainable socio-economic development of the state.

The field of application of results. Organization and conducting of scientific researches on formation of institutional principles of the budget policy of the country.

Conclusions according to the article. In order to ensure sustainable economic growth, it is expedient to determine the basic principles of forming an institutional environment for budget regulation of social development,

consisting of combining the components of the adaptive institutional architecture of the budgetary system and instruments of fiscal regulation, optimizing the structure of budget revenues and expenditures, the system of intergovernmental fiscal relations and medium-term budget planning, and forecasting on the basis of establishing the relationship between the trends of financial globalization and priorities state financial policy, taking into account the volatility of the economy and the lagged effects will promote sustainable economic growth.

Keywords: budget regulation, budget deficit, budget revenues, budget expenditures, institutional architectonics.

JEL Classification H10, H30, H60

Актуальність теми дослідження. Пошук нових джерел економічного зростання на етапі посткризового розвитку національної економіки визначає необхідність розробки та впровадження ефективної бюджетної політики, оскільки дисфункції фінансової системи, що породжуються тенденціями фінансової глобалізації, негативно позначаються на економічному середовищі країни. Зміна типу економічного зростання конститує необхідність модифікації бюджетного регулювання в сторону його проактивних змін, що включають завдання забезпечення транспарентності, формування ефективних податкових стимулів та збільшення доступності фінансових ресурсів за допомогою удосконалення наявних методик та способів реалізації бюджетної політики та підвищення якості інституційного середовища.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Вивченню інституційних засад формування бюджетної політики країни та удосконаленню системи бюджетного регулювання суспільного розвитку присвячено праці таких зарубіжних та вітчизняних науковців як А. Мазаракі [1], Л. Лисяк [2], Д. Норта [3], В. Макогон [4], М. Пасічного [5], І. Чугунова [6], Ш. Бланкарта, А. Сміта, Дж. М. Кейнса, А. Гриценка, І. Запатріної, І. Лук'яненко, І. Лютого, В. Федосова, С. Юрія та інших. Таким чином, доведено, що інституційна трансформація бюджетної політики є дієвим інструментом підвищення рівня взаємодії між усіма учасниками бюджетних відносин. Необхідним є посилення їх координації щодо досягнення цілей суспільного розвитку в процесі виконання функцій та завдань, відповідно до стратегічних цілей вітчизняної економіки.

Метою дослідження є розкриття теоретико-методичних засад формування інституційного середовища бюджетного регулювання суспільного розвитку та виокремлення напрямів його удосконалення.

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: визначити особливості формування інституційного середовища бюджетного регулювання суспільного розвитку; виокремити напрями підвищення інституційної взаємодії складових бюджетної системи в умовах трансформації економіки; охарактеризувати основні елементи бюджетної архітектоники направлені на досягнення збалансованого і стійкого соціально-економічного розвитку держави.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів і підходів наукового пізнання, серед яких варто відзначити: системний, структурний, узагальнення та наукового абстрагування.

Результати дослідження. В умовах економічних трансформацій зростає інтерес до інституційних основ функціонування економіки та бюджетної сфери. Широке поширення інституційної економіки обумовлено тим, що вона бере до уваги існуючі умови розвитку суб'єктів економіки у ринковому середовищі. Бюджетна політика ґрунтується на сукупності взаємопов'язаних інститутів, головними з яких є законодавчі та організаційні. До законодавчих інститутів належать органи, що наділені правом законодавчої ініціативи та мають можливість формувати нормативні правила поведінки, до організаційних відносяться органи державної влади, які забезпечують їх реалізацію.

Інституційні фактори викликають значне зростання якісного рівня організації інституту місцевого самоврядування, введення в дію основоположних інституційних засад в суспільстві задля комплексного вдосконалення системи бюджетного регулювання, розробки й реалізації інституційної моделі бюджетної системи України, вдосконалення економічного й бюджетного простору, активне регламентування інституційного механізму здійснення бюджетної політики, що позитивно впливає на суспільні процеси.

В своїх дослідженнях І. Чугунов зазначає, що «вагомим чинником ефективної бюджетної політики є якість інституційного середовища, зміна якого відбувається, в тому числі, під впливом розвитку економічного потенціалу економіки. Архітектоніка бюджетної політики має створювати інституційні умови функціонування бюджетного механізму з метою дієвого впливу на економічне зростання, всебічний розвиток суспільства, підвищення добробуту населення. Інституційна структура як вагома складова державного регулювання є ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни. Враховуючи те, що економічна діяльність здійснюється в межах відповідної інституційної моделі, яка є сукупністю взаємопов'язаних інститутів, ефективна модель бюджетної політики має спиратися на інституційне середовище суспільства як систему основних економічних, соціальних, політичних, правових положень, що визначаються історією, традиціями, культурою країни. Створення відповідних інституційних умов для формування й реалізації ефективної бюджетної політики потребує використання адаптивної архітектоники системи бюджетного регулювання, що сприятиме досягненню збалансованого і стійкого соціально-економічного розвитку держави» [7].

На думку Т. Городецької «розвиток інституту бюджетної політики, що включає цілеспрямоване формування норм, правил, інститутів, властивих умовам трансформаційного процесу сприятиме вирішенню проблем, що існують у сфері державних фінансів. Архітектоніка бюджетної політики має створювати інституційні умови функціонування фінансової моделі в суспільстві, заснованої на правилах, нормах, організаційних структурах, які в сукупності повинні цілеспрямовано формувати механізм впливу на економічне зростання, сприяти підвищенню добробуту суспільства. Підвищення ефективності механізму функціонування

інституту бюджетної політики вимагає врахування трансакційних витрат і створення основ для їх зниження в умовах трансформаційного періоду; необхідно виділяти витрати бюджетного процесу, обумовлені постійними змінами, що вносяться в процесі реалізації бюджетної політики» [8].

Стійка сукупність базових інститутів, що визначають еволюційний розвиток наступних інституційних структур є інституційною матрицею, що реалізує концепцію системи раціональних структурно-функціональних перетворень. Інституційна система підлягає постійним змінам виходячи з невідповідності діючих інститутів певним особливостям сучасного середовища. У бюджетній системі містяться інститути, що як підвищують так і зменшують рівень ефективності функціонування цієї системи в якості інструмента соціально-економічного розвитку країни, тому важливою є оцінка бюджетних інституцій з цього питання, визначення «інституційного залишку», який має суттєвий вплив на ступінь спроможності фінансово-бюджетного регулювання.

Таким чином, бюджетна політика є ефективним засобом регулювання соціально-економічного розвитку країни. Система бюджетного регулювання базується на цілісній сукупності фінансових та економічних взаємовідносин, різноманітних інституційних бюджетних елементів стосовно вибору й реалізації головних напрямів здійснення бюджетної політики, планування та прогнозування основних бюджетних показників, напрямів використання бюджетних ресурсів, проведення контрольних операцій щодо виконання показників бюджету, досягнення запланованих соціально-економічних цілей й завдань. Пріоритетним також є застосування регуляторного механізму бюджетної політики, що ґрунтується на поєднанні бюджетного регулювання в системі доходів та видатків бюджету, міжбюджетних відносин та державного боргу. Задля розробки та впровадження фінансово-бюджетного регулювання на протязі деякого періоду бюджетна політика повинна розроблятися на основі циклічності економічного розвитку фінансової системи, стану державних фінансів та розрахункового значення запасу стійкості такої бюджетної системи, значне зменшення якого здатне зумовити ускладнення в здійсненні дієвого бюджетного регулювання стосовно позитивної дії на показники економічного росту. Інституційний підхід, в такому випадку, включає в себе аналіз бюджетного регулювання як цілісної та динамічної системи, яка постійно вдосконалюється відповідно до головних макроекономічних завдань розвитку країни.

З метою формування України як демократичної та правової держави, забезпечення інституційних змін, значною є потреба в побудові ефективної системи місцевого самоврядування, що буде здатна своєчасно та якісно задовольняти потреби громадян, забезпечувати реалізацію їх прав та свобод. Важливу роль в процесі реформування місцевого самоврядування відіграє процес децентралізації влади, що включає в себе передання частини завдань, функцій і повноважень з центрального рівня на місцевий та їх розмежування між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. Диференціація фінансових можливостей адміністративно-територіальних одиниць призводить до того, що без отримання дотацій на вирівнювання бюджетної забезпеченості окремі органи місцевого самоврядування за рахунок надходжень податкових і неподаткових доходів до бюджетів не можуть здійснити фінансування в повному обсязі навіть своїх таких першочергових витрат, як оплата праці та комунальних послуг. В даному випадку, міжбюджетні відносини виступають одним із ефективних інструментів забезпечення стабілізації й стимулювання розвитку економіки країни. «Бюджетний унітаризм – це організація відносин між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між окремими ланками місцевих бюджетів на засадах єдиних визначених і законодавчо закріплених державою принципів, інструментів і методів, які використовуються для забезпечення соціально-економічних інтересів місцевих органів влади та органів самоврядування і спрямовані на досягнення єдиних стандартів громадських послуг на всій території країни. Слід відзначити, що в бюджетному унітаризмі організація міжбюджетних відносин визначається центральними органами влади відповідно до формальних інституціональних основ. Разом із тим проблема розвитку бюджетного унітаризму пов'язана з визначенням рівня допустимості централізації коштів у державному бюджеті і, відповідно, тієї межі, за якою суб'єкт держави втрачає стимул до формування своїх місцевих бюджетів за рахунок власних джерел» [9].

Пріоритетним завданням державних органів управління та місцевого самоврядування є зміцнення фінансово-економічного потенціалу територій, що потребує запровадження системи ефективного бюджетного регулювання, визначення пріоритетів бюджетної політики у сфері міжбюджетних відносин, оптимального поєднання місцевих та загальнодержавних інтересів. Важливим завданням бюджетного механізму є трансформація бюджетних ресурсів у чинник економічного зростання. Бюджетні кошти повинні бути важливим джерелом інвестицій, що сприятиме підвищенню рівня суспільного розвитку. Вагомі підходи до інституційних перетворень системи бюджетного регулювання як складової соціально-економічного розвитку країни сприятимуть підвищенню ефективності та дієвості функціонування державних та місцевих фінансів. Бюджетна політика є одним з дієвих інструментів впливу на динаміку та якісний рівень соціально-економічного розвитку країни. Використання інструментів та важелів бюджетного механізму має здійснюватися з урахуванням впливу сукупності економічних, інституційних та соціальних факторів. Бюджетна політика є ваговою складовою державного регулювання циклічних коливань економіки, важливим є забезпечення поступової адаптації бюджетного механізму до змін економічного середовища. В умовах трансформації економіки, посилюється роль бюджетної системи для досягнення макроекономічної стабілізації та подальшого відновлення економічного зростання.

Важливим є формування прогнозних показників бюджетного дефіциту виходячи із принципів макроекономічної стабільності, достатнього рівня обґрунтованості обсягу та структури джерел фінансування, пріоритетності внутрішніх запозичень. В умовах економічних перетворень доцільно використовувати бюджетний

дефіцит як інструмент стимулювання економічного розвитку, натомість в період економічного підйому важливим є зменшення його рівня або ж ухвалення бюджету із профіцитом. Рівень дефіциту бюджету впливає на зростання показника інфляції, стан фінансового ринку, показники державного боргу, тому доцільним є використання механізму дефіцитного фінансування економіки спрямованого на досягнення відповідної результативності економіки та реалізацію довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку.

Залежно від здатності держави мобілізувати фінансові ресурси до бюджету й ефективно використовувати кошти визначається ступінь впливу на формування фондів споживання та нагромадження. Як відомо, джерелом надходжень до бюджету є ВВП, тому для його зростання необхідно активізувати економічну діяльність. Платежі до бюджету мають бути справедливими й оптимальними для нарощування дохідної бази бюджету і спрямування видатків на виконання пріоритетних завдань. За обмеженості видатків бюджету буде неможливим ефективно регулювати соціально-економічні процеси в країні, зокрема підтримувати фінансову стабільність. Крім того, у такому разі зменшується роль бюджету в державному регулюванні економічного розвитку.

Доцільним є запровадження довгострокового прогнозування фінансово-економічних показників, викликане необхідністю оцінки впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на бюджетну стійкість в період трансформаційних перетворень з урахуванням циклічності економічного розвитку. Однією з головних цілей довгострокового бюджетного прогнозування є узгодження бюджетної політики з завданнями якісного економічного зростання, підвищення рівня добробуту населення, результативності соціально-економічних реформ в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. Крім того, реалізація прогнозування показників бюджетної стійкості на довгострокову перспективу підвищить обґрунтованість прийняття бюджету із дефіцитом, ефективність бюджетних видатків, у тому числі за рахунок кореляції росту видаткової частини бюджету з динамікою сукупності макроекономічних показників розвитку. Можливим є запровадження інтегрованого показника впливу на бюджетну стійкість з урахуванням потенційних ризиків на довгострокову перспективу [10].

З розвитком міжнародної економіки, диверсифікації економічних та валютно-кредитних відносин зростає роль міжнародних фінансових організацій. Фінансовий ринок є головним фактором в удосконаленні бюджетної політики та перетворенні національних економічних систем на єдину економічну структуру. Проблема взаємозв'язків з міжнародними фінансовими організаціями є багатогранною і вкрай важливою для сучасного стану економічного і політичного життя країни. Для України позики є вагомим джерелом зовнішнього фінансування дефіциту та інвестування в економіку країни. Актуальність даного питання полягає в тому, що спостерігається чітка взаємозалежність між рівнем організації бюджетних відносин в Україні та результатами співпраці із міжнародними фінансовими організаціями, їх впливом на перебудову економічної системи країни.

В умовах, які складаються в Україні, дуже важливим є взаємодія з міжнародними фінансовими організаціями. При чому ключовим є не тільки отримання додаткового фінансування, а й становлення країни як повноцінного партнера таких організацій. Адже дані процеси сприяють залученню приватних інвесторів та інших країн до економічної співпраці. В процесі успішного і порівняно швидкого формування ринкової економіки важливе значення має наявність додаткових фінансових ресурсів, яких у період трансформації об'єктивно не вистачає. Тому з економічної точки зору співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями є важливим.

Інституційні зміни соціально-економічної моделі розвитку обумовлюють необхідність підвищення дієвості бюджетної політики та розробки бюджетної стратегії. В зв'язку з цим важливо своєчасно і виважено оцінити вплив екзогенних та ендогенних факторів на інституційні компоненти бюджетного простору, динаміку їх розвитку. Бюджетна стратегія має бути взаємоузгодженою із стратегічними цілями економічних перетворень. Пріоритетним напрямом бюджетної стратегії економічного зростання є формування бюджетної архітекτονіки, рівень впливу і результати якої сприятимуть бюджетній стійкості та збалансованості як одного з найбільш складних та багатогранних процесів. Важливими завданнями є забезпечення зростання рівня економічної активності, узгодження впливу та сфери дії економічних механізмів та важелів у процесі формування та реалізації бюджетної політики, визначення основних принципів та напрямів бюджетної стратегії соціально-економічного розвитку країни, обґрунтування домінант бюджетної архітекτονіки.

Активізація ролі бюджетної політики щодо створення сприятливих умов для економічного розвитку та відновлення позитивної економічної динаміки набуває важливого значення в умовах глобалізаційних та трансформаційних процесів. Передумовами забезпечення економічного зростання на довгостроковій основі є конкурентоздатність економіки, вдосконалення технологічної інфраструктури, інституційне середовище.

Динаміка суспільного розвитку обумовлює необхідність посилення дієвості бюджетної політики економічного розвитку, виділення достатнього обсягу коштів для фінансування галузей економічної та соціальної галузей економіки, удосконалення її інституційної інфраструктури. Вагомим завданням є підвищення якості планування індикативних значень результативних показників бюджетних програм, що потребує подальшого удосконалення системи бюджетного планування та прогнозування. Необхідним та актуальним є посилення рівня інституційної спроможності державних органів влади, місцевого самоврядування щодо подальшої імплементації державно-приватного партнерства в економічну діяльність, розвитку методологічних засад надання державної підтримки пріоритетним напрямам бюджетного регулювання економічного розвитку. Важливим є подальше зміцнення ролі бюджетної складової в забезпеченні процесів економічного зростання.

В умовах циклічності економічного розвитку необхідним є проведення стимулюючих контрциклічних заходів, що дозволять згладити негативний вплив кон'юнктурних та короткострокових чинників, а також сформують умови для сталого довгострокового економічного зростання. Зниження бідності, зменшення соціальної поляризації в

суспільстві, досягнення соціальної справедливості тісно пов'язані з економічним розвитком. Так, розвиток системи соціального захисту, що запобігає або згладжує вплив негативних шоків на добробут індивідуумів, має розглядатися як мета бюджетного регулювання. З точки зору короткострокової перспективи стабілізаційна роль бюджетної політики полягає в виборі та оцінці ефективності використання конкретних інструментів її реалізації. В рамках моделі екзогенного зростання Р. Солоу роль бюджетної політики як детермінанти економічного зростання мінімальна: темпи зростання економіки визначаються темпами зростання населення та технологічного прогресу. Проте за даними Світового банку і Міжнародного валютного фонду важливим є використання бюджетного регулювання не лише для короткострокової макроекономічної стабілізації, тобто коригування (стимулювання) короткострокових темпів економічного зростання, а й для створення умов сталого довгострокового зростання, підвищення рівня економічного розвитку і добробуту населення.

Важливим є інституційна характеристика бюджетної політики через компоненти державних витрат, які варто розділяти на дві категорії: продуктивні (productive) та непродуктивні (unproductive). До першої групи відносяться бюджетні видатки, що впливають на економічне зростання безпосередньо або опосередковано через збільшення запасів факторів виробництва (фізичний і людський капітал) або через збільшення сукупної факторної продуктивності. До таких видатків варто відносити видатки на освіту, що зумовлюють збільшення людського капіталу, видатки на наукові дослідження і розробки - забезпечують економічне зростання через інновації та технологічний прогрес, видатки на інфраструктуру, транспорт і зв'язок - сприяють підвищенню продуктивності залученого капіталу. Результати емпіричних досліджень не дають однозначної відповіді на питання про те, чи стимулюють сукупні бюджетні видатки довгострокове економічне зростання, також існує важлива зворотна залежність, сформульована в гіпотезі Вагнера: з ростом доходу у індивідуумів зростає відносна цінність споживання суспільних благ по відношенню до приватних. Ось чому в міру економічного розвитку частка держави в економіці зазвичай зростає. Варто відзначити позитивний вплив бюджетних видатків на економічне зростання тільки до певної межі, перевищення якої негативно впливає на економічну динаміку.

Бюджетна політика являє собою ефективний інструмент впливу на соціальні й економічні процеси в країні та її регіонах, є важливим елементом фінансової та економічної політики. Важливим є перерозподіл ресурсів з метою забезпечення економічного зростання та нарощення національного багатства, формування стимулів до відповідного сталого розвитку країни. Базовими завданнями бюджетної політики є: збалансування системи розподілу грошових ресурсів держави згідно розподілу повноважень між виконавчою гілкою влади й місцевою владою; забезпечення всіх місцевих бюджетів відповідними ресурсними джерелами з метою виконання ними власних та делегованих державою функцій; створення умов до зростання зацікавленості місцевого самоврядування щодо збільшення надходжень; застосування в системі управління фінансовими ресурсами держави дієвих механізмів щодо взаємодії між бюджетами всіх рівнів з метою повного виконання наявних фінансових зобов'язань, надання відповідних суспільних послуг.

Важливим напрямом реалізації бюджетної політики наразі є удосконалення механізму проведення стратегічного планування та прогнозування показників соціального та економічного розвитку країни та її регіонів, що ґрунтується на розробці середньо- та довгострокових бюджетних програм при врахуванні різноманітних сценаріїв щодо повторного спаду економічної кон'юнктури, розробка умов та стимулів для розвитку інноваційної економіки, підвищення показників якості людського капіталу.

Механізм реалізації бюджетної політики у соціальній та економічній системі знаходить своє вираження через відповідну сукупність функцій управління, які він здійснює, в його загальній структурі виділяються відповідні блоки: щодо прогнозування, щодо планування, щодо аналізу, регулювання та виконання, щодо здійснення контролю й оцінки. Здатність проведення оперативного та ефективного реагування в процесі розробки й здійснення бюджетної політики має на меті забезпечення виконання комплексу різноманітних фінансових й соціальних індикаторів розвитку.

Використання програмно-цільового методу планування в системі управління соціальним та економічним розвитком країни являється базою для формування новітньої організації здійснення бюджетного процесу, запровадження дієвих принципів та методів бюджетування, покращення самостійності та зростання відповідальності всіх органів влади, підвищення ефективності здійснення державного управління. Управління соціальним та економічним розвитком країни при використанні механізму програмно-цільового планування дасть змогу покращити єдність бюджетної та соціальної політики. Програмно-цільовий метод планування передбачає забезпечення прозорості здійснення процесу реалізації програм суспільного розвитку, підвищення контролю за показниками виконання всіх бюджетних програм, проведення оцінки функціонування замовників та виконавців програм відносно реалізації поставлених цілей та завдань, й проведення аналізу основних причин їх невиконання, впорядкування та покращення функціонування діяльності головного розпорядника бюджетних ресурсів відносно розробки та реалізації бюджетних програм через досить чітке розмежування відповідальності за здійснення кожної із них між головним розпорядником та представленими виконавцями, підвищення відповідальності такого розпорядника за дотримання реалістичності показників бюджетних програм щодо нормативно сформованої мети та їх фінансового забезпечення.

З метою вдосконалення здійснення процесів розробки та прийняття місцевих бюджетів за програмно-цільовим методом та для зростання показників ефективності використання бюджетних ресурсів й поліпшення якості управління місцевими грошовими коштами, необхідно вдосконалити наявний інструментарій процесів оцінки бюджетних програм щодо головних розпорядників бюджетних ресурсів при врахуванні таких головних вимог: чітка

відповідність основних цілей такої програми пріоритетам бюджетної політики; об'єктивність та результативність показників у будь-якому часовому проміжку; достовірність й порівнюваність показників, які дадуть змогу використовувати їх в процесі складання звітності; оцінка рівня досягнення кінцевої мети; визначення причинно-наслідкових зв'язків між використаними бюджетними ресурсами й одержаними результатами; аналіз реалізації бюджетних програм потрібно проводити в форматі планові та фактичні видатки щодо досягнення результативних показників, та визначення їх відповідності суспільним потребам; з метою підвищення ефективності здійснення видатків, необхідно здійснити інвентаризацію наявних державних цільових програм, які здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів й привести їх до реальних обсягів фінансових ресурсів; передбачити в бюджетних програмах систему розрахунку результативних показників, що мають бути досягнені в результаті їх реалізації, беручи до уваги кількісне та якісне вираження як за напрямками так і за термінами виконання; здійснювати постійний моніторинг як показників ефективності використання бюджетних ресурсів, так й функціонування головних розпорядників бюджетних ресурсів й розпорядників нижчого рівня.

Важливим є перехід до партисипативного бюджетування як інструменту забезпечення демократії, через можливість контролю та аналізу за фінансовими операціями, їх обговорення та впливу на розподіл суспільних ресурсів. Партисипативне бюджетування також посилює інклюзивне управління, надаючи групам громадян можливість участі у процесах прийняття рішень стосовно розподілу суспільних ресурсів. Своєю чергою, це робить місцеву владу більш відповідальною перед громадянами за забезпечення їх потреб та уподобань, а також більш фінансово відповідальною за ефективність розподілу ресурсів та надання суспільних послуг.

Підвищення ефективності реалізації фіскального потенціалу органів місцевої влади можливе лише через розробку дієвої моделі податкової системи в Україні, зростання частки величини загальнонаціональних податкових платежів, які були б закріплені за місцевими бюджетами й не враховувалися під час розрахунку обсягів міжбюджетних трансфертів. Необхідною також являється активізація використання інструментів здійснення горизонтального вирівнювання, що представляє собою надання трансфертних платежів із одного бюджету до іншого, дана система активно сприяє підвищенню використання основного фінансового потенціалу через його перерозподіл в межах відповідного регіону або ж бюджету.

Пріоритетним завданням державних органів управління та місцевого самоврядування є зміцнення фінансово-економічного потенціалу територій, що потребує запровадження системи ефективного бюджетного регулювання, визначення пріоритетів бюджетної політики у сфері міжбюджетних відносин, оптимального поєднання місцевих та загальнодержавних інтересів. Важливим завданням бюджетного механізму є трансформація бюджетних ресурсів у чинник економічного зростання. Бюджетні кошти повинні бути важливим джерелом інвестицій, що сприятиме підвищенню рівня суспільного розвитку. Вагомі підходи до інституційних перетворень системи бюджетного регулювання як складової соціально-економічного розвитку країни сприятимуть підвищенню ефективності та дієвості функціонування державних та місцевих фінансів. Бюджетна політика є одним з дієвих інструментів впливу на динаміку та якісний рівень соціально-економічного розвитку країни. Використання інструментів та важелів бюджетного механізму має здійснюватися з урахуванням впливу сукупності економічних, інституційних та соціальних факторів. Бюджетна політика є ваговою складовою державного регулювання циклічних коливань економіки, важливим є забезпечення поступової адаптації бюджетного механізму до змін економічного середовища. В умовах трансформації економіки, посилюється роль бюджетної системи для досягнення макроекономічної стабілізації та подальшого відновлення економічного зростання.

Висновки. Таким чином, основні засади формування інституційного середовища бюджетного регулювання суспільного розвитку, що полягають у поєднанні складових адаптивної інституційної архітектури бюджетної системи та інструментів фіскального регулювання, оптимізації структури бюджетних доходів і видатків, системи міжбюджетних відносин й середньострокового бюджетного планування та прогнозування на основі встановлення взаємозв'язку між тенденціями фінансової глобалізації та пріоритетами державної фінансової політики, що при врахуванні волатильності економіки та лагових ефектів сприятиме забезпеченню стійкого економічного зростання.

Важливого значення набувають питання системного удосконалення механізмів взаємодії між бюджетною, податковою, митною, борговою та грошово-кредитною політикою. З метою досягнення синергетичного розвитку фінансових інститутів, які здійснюють бюджетне регулювання, необхідно забезпечити координацію цілей та завдань усіх учасників бюджетного процесу. Дієвим є використання програмно-цільового методу планування бюджету, що дозволить відстежувати ефективність і результативність використання бюджетних коштів шляхом проведення моніторингу та оцінки виконання бюджетних програм. Утримання рівня державного боргу в межах прийнятних для сталого економічного розвитку та забезпечення платоспроможності держави, передбачає оптимізацію його обсягів, структури, джерел обслуговування. Доцільним є удосконалення механізму залучення та використання зовнішніх фінансових ресурсів, розробка довгострокової стратегії управління державним боргом.

Список використаних джерел

1. Мазаракі А., Волосович С. Домінанти інституційної модернізації фінансової системи України. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2016. № 1. С. 5–23.
2. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку: інституційний аспект. Економічний вісник університету: Зб. наук. праць. 2016. Вип. 27/1. С. 595–601.

3. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. К. : Основи, 2000. 198 с.
4. Макогон В. Д. Інституційний підхід до формування та реалізації бюджетної політики. Економічний вісник університету. 2016. Вип. 30(1). С. 196–202.
5. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія / І.Я. Чугунов, М.Д. Пасічний, Т.І. Крикун та ін. ; за заг. ред. І. Я. Чугунова. К. : Глобус-Пресс, 2018. 352 с.
6. Чугунов І.Я., Собчук С.І. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2018. №3. С. 103-116.
7. Чугунов І.Я., М'яковський А.І. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2010. № 5. С. 5–15.
8. Городецька Т. Е. Формування інститутів розвитку бюджетної системи України. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. № 2. С. 110-117.
9. Савчук Н. В. Міжбюджетні відносини в бюджетній системі України. Економіка розвитку. 2014. № 1. С. 116-121.
10. Пасічний М. Д. Бюджетне регулювання соціально-економічного розвитку країни в період посткризового відновлення. Бізнес Інформ. 2012. № 5. С. 219-223.

References

1. Mazaraki, A. and Volosovych, C. (2016). The domains of institutional modernization of Ukraine's financial system [«Dominantny` insty`tucijnoyi modernizaciji finansovoyi sy`stemy` Ukrayiny`»]. Visn. Kyiv. nats. torh.-ekon. un-tu, 1. 5-23. [in Ukr.].
2. Lysiak, L. V. (2016). Budget policy in the system of state regulation of socio-economic development: the institutional aspect [«Biudzhethna polityka u systemi derzhavnoho rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho rozvytku: instytutsiyni aspekt»]. Ekonomichnyi visnyk universytetu, 27/1, 595-601. [in Ukr.].
3. Nort, D. (2000). Institutions, institutional change and functioning of the economy [«Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannya ekonomiky»]. Per. z anhl. Kyiv: Osnovy. [in Ukr.].
4. Makohon, V. D. (2016). Institutional Approach to the Formation and Implementation of Budget Policy [«Instytutsiyni pidkhyd do formuvannya ta realizatsii biudzhethnoi polityky»]. Ekonomichnyi visnyk universytetu, 30(1), 196–202. [in Ukr.].
5. I.Ia. Chugunov, M.D. Pasichnyi, T.I. Krykun ta in. Biudzhethno-podatкова polityka u systemi rehuliuвання ekonomiky [Budget and tax policy in the system of regulation of the economy], Kyiv: Hlobus-Press, 352 s. [in Ukrainian].
6. Chuhunov, I. Ia., Sobchuk, S. I. (2018). Formuvannya biudzhethnoi polityky ekonomichnoho rozvytku krainy [Formation of the budget policy of the country's economic development]. Visnyk KNTEU – Herald of KNUTE, 3. 103-116. [in Ukr.].
7. Chugunov, I., Myarkovs`ky`j, A. (2010). Byudzhethna polity`ka yak skladova social`no-ekonomichnogo rozvy`tku krayiny` [Budget policy as a component of socio-economic development of the country]. Visnyk KNTEU – Herald of KNUTE, 5. 5–15. [in Ukr.].
8. Gorodecz`ka, T. E. (2014). Formuvannya insty`tutiv rozvy`tku byudzhethnoi sy`stemy` Ukrayiny` [Formation of institutes of development of the budgetary system of Ukraine]. Zovnishnya torgivlya: ekonomika, finansy`, pravo, 2. 110-117. [in Ukr.].
9. Savchuk, N. V. (2014). Mizhbyudzhethni vidnosy`ny` v byudzhethnij sy`stemi Ukrayiny` [Interbudgetary Relations in the Budget System of Ukraine]. Ekonomika rozvy`tku, 1. 116-121. [in Ukr.].
10. Pasichny`j, M. D. (2012). Byudzhethne reguluvannya social`no-ekonomichnogo rozvy`tku krayiny` v period postkry`zovogo vidnovlennya [Budgetary regulation of socio-economic development of the country during the post-crisis recovery]. Biznes Inform, 5. 219-223. [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Собчук Сергій Ігорович, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
 e-mail: sisobchuk@gmail.com
 orcid.org/ 0000-0002-3043-3558
 Researcher ID: I-1846-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Собчук Сергей Игоревич, кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов Киевского национального торгового-экономического университета
 e-mail: sisobchuk@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Sobchuk Serhii, PhD in Economics, Senior Lecturer
 Kyiv National University of Trade and Economics,
 e-mail: sisobchuk@gmail.com

Подано до редакції 27.07.2019
 Прийнято до друку 21.08.2019